

Лекція з Теми «Здійснення права на спадкування. Оформлення права на спадщину»

Мета лекційного заняття: *ознайомлення* студентів із загальними положеннями про прийняття спадщини; з порядком подання заяви про прийняття спадщини; з особливостями прийняття заповідального відказу; з наслідками пропущення строку для прийняття спадщини; *охарактеризувати* особливості початку, обчислення та закінчення строків для прийняття спадщини; зміст права на відмову від прийняття спадщини (загальне та на користь інших осіб); у чому полягає переважне право окремих спадкоємців на виділ їм спадкового майна в натурі та зміст обов'язку спадкоємців задовольнити вимоги кредитора; підстави визнання судом недійсною відмови від прийняття спадщини; зміст поняття «відумерла спадщина»; випадки, в яких може здійснюватися перерозподіл спадщини; *надати детальний аналіз* правових наслідків відмови від прийняття спадщини та *детальну характеристику* права на пред'явлення своїх вимог до спадкоємців кредиторами спадкодавця; *роз'яснити*, в яких випадках відбувається перехід права на прийняття спадщини; порядок поділу спадщини між спадкоємцями; розкрити особливості здійснення охорони спадкового майна та управління спадщиною тощо.

Основні поняття та терміни: спадкування, спадкова маса, спадщина, спадкове майно, час відкриття спадщини, місце відкриття спадщини, спадкоємці, спадкодавці, спадкова трансмісія, спадкування за правом представлення.

План лекційного заняття:

1. Загальні положення про прийняття спадщини.
2. Відмова від спадщини.
3. Перехід права на прийняття спадщини. Відумерлість спадщини.
4. Поділ та перерозподіл спадщини.
5. Охорона спадкового майна. Управління спадщиною.

Нормативне регулювання:

Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. (із змінами) (Глава 87). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.

Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. (із змінами) № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>.

Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування : Наказ Міністерства юстиції України від 11.11.2011 р. (із змінами) №3306/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11#Text>.

Повноваження щодо вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульськими

установами України : Роз'яснення Мін'юсту України від 14.12.2011 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0072323-11>.

Про затвердження Порядку державної реєстрації заповітів і спадкових договорів у Спадковому реєстрі : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2011 р. №491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2011-%D0%BF#Text>.

Деякі питання реєстрації заповітів у Спадковому реєстрі : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.07.2013 р. №468. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/468-2013-%D0%BF#Text/>

Про затвердження Положення про Спадковий реєстр : Наказ Міністерства юстиції України від 07.07.2011 р. №1810/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#Text>.

Окремі питання спадкування : Роз'яснення Мін'юсту України від 11.10.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0064323-11>.

Про судову практику у справах про спадкування : Постанова Пленуму Верховного Суду від 30.05.2008 р. №7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>.

Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування : Лист Вищого спеціалізованого суду від 16.05.2013 р. №24-753/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13>.

Про узагальнення судової практики розгляду цивільних справ про спадкування : Постанова Вищого спеціалізованого суду від 01.03.2013 р. №6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-13>.

Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм законодавства про власність та спадкування : Лист Вищого спеціалізованого суду від 27.09.2012 р. №10-1387/0/4-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1387740-12>.

Надання правової допомоги у майнових правовідносинах та спадкуванні відповідно до положень Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року : Роз'яснення Мін'юсту України від 13.10.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0066323-11>.

Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із спадкових правовідносин. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/analiz>.

1. Загальні положення про прийняття спадщини

Спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її. Не допускається прийняття спадщини з умовою чи із застереженням. Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом шести місяців з часу відкриття спадщини не заявив про відмову від неї. Малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що

прийняли спадщину (крім обмежень на відмову, що розглядатимуться нижче). Незалежно від часу прийняття спадщини вона **належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини.**

Подання заяви про прийняття спадщини. Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але **на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем**, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування **заяву про прийняття спадщини.** Заява про прийняття спадщини **подається спадкоємцем особисто.** Особа, яка досягла **чотирнадцяти років**, має право подати заяву про прийняття спадщини **без згоди своїх батьків або піклувальника.** Заяву про прийняття спадщини **від імені малолітньої, недієздатної особи** подають її батьки (усиновлювачі), опікун. Особа, яка подала заяву про прийняття спадщини, **може відкликати її протягом строку, встановленого для прийняття спадщини** (такий строк за загальним правилом становить шість місяців з часу відкриття спадщини).

Строки для прийняття спадщини (ст. 1270 ЦК України). Для прийняття спадщини встановлюється **строк у шість місяців**, який починається з **часу відкриття спадщини.** Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини **встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття.** Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він **продовжується до трьох місяців.**

Прийняття заповідального відказу (ст. 1271 ЦК України). Якщо протягом шести місяців з часу відкриття спадщини **відказоодержувач не відмовився від заповідального відказу**, вважається, що він його прийняв.

Наслідки пропущення строку для прийняття спадщини (ст. 1272 ЦК України). Якщо спадкоємець **протягом строку для прийняття спадщини не подав заяву про прийняття спадщини**, він вважається таким, що не прийняв її. За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. **За позовом спадкоємця**, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, **суд може визначити йому додатковий строк**, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

2. Відмова від спадщини

Право на відмову від прийняття спадщини (ст. 1273 ЦК України). Спадкоємець за заповітом або за законом **може відмовитися від прийняття спадщини** протягом строку для прийняття спадщини. Заява про відмову від прийняття спадщини **подається нотаріусу** або в сільських населених пунктах – **уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого**

самоврядування за місцем відкриття спадщини. Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може відмовитися від прийняття спадщини за згодою піклувальника і органу опіки та піклування. Неповнолітня особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років може відмовитися від прийняття спадщини за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування. Батьки (усиновлювачі), опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування. **Відмова від прийняття спадщини є безумовною і беззастережною.** Відмова від прийняття спадщини **може бути відкликана протягом строку, встановленого для її прийняття.**

Право на відмову від прийняття спадщини на користь іншої особи (ст. 1274 ЦК України). **Спадкоємець за заповітом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за заповітом.** **Спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги.** Спадкоємець має право відмовитися від частки у спадщині спадкоємця, який відмовився від спадщини на його користь. Якщо заповідач підпризначив спадкоємця, особа, на ім'я якої складений заповіт, може відмовитися від спадщини лише на користь особи, яка є підпризначеним спадкоємцем.

Відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з таких підстав:

1) вчинення відмови дієздатною фізичною особою, яка у момент її вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (застосовуються положення ст. 225 ЦК України – відмова, яку дієздатна фізична особа вчинила у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути визнана судом недійсною за позовом цієї особи, а в разі її смерті – за позовом інших осіб, чії цивільні права або інтереси порушені; у разі наступного визнання фізичної особи, яка вчинила відмову, недієздатною позов про визнання відмови недійсною може пред'явити її опікун; сторона, яка знала про стан фізичної особи у момент вчинення відмови, зобов'язана відшкодувати їй моральну шкоду, завдану у зв'язку із вчиненням такої відмови);

2) вчинення відмови під впливом помилки (застосовуються положення ст. 229 ЦК України «Правові наслідки правочину, який вчинено під впливом помилки»). Якщо особа, яка вчинила відмову, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, така відмова може бути визнана судом недійсною. Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом. У разі визнання правочину недійсним особа, яка помилилася в результаті її власного недбальства, зобов'язана відшкодувати другій стороні завдані їй збитки. Сторона, яка своєю необережною поведінкою сприяла помилці, зобов'язана відшкодувати другій стороні завдані їй збитки.

3) вчинення відмови під впливом обману (застосовуються положення ст. 230 ЦК України «Правові наслідки вчинення правочину під впливом обману»: якщо одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин визнається судом недійсним; обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування; сторона, яка застосувала обман, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину);

4) вчинення відмови під впливом насильства (застосовуються положення ст. 231 ЦК України «Правові наслідки правочину, який вчинено під впливом насильства»: правочин, вчинений особою проти її справжньої волі внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного тиску з боку другої сторони або з боку іншої особи, визнається судом недійсним; винна сторона (інша особа), яка застосувала фізичний або психічний тиск до другої сторони, зобов'язана відшкодувати їй збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину);

5) вчинення відмови під впливом тяжкої обставини (застосовуються положення ст. 233 ЦК України «Правові наслідки правочину, який вчинено під впливом тяжкої обставини»: правочин, який вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, може бути визнаний судом недійсним незалежно від того, хто був ініціатором такого правочину; при визнанні такого правочину недійсним застосовуються наслідки недійсності правочину (ст. 216 ЦК України – недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю; у разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування; якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною; вказані вище правові наслідки застосовуються, якщо законом не встановлені особливі умови їх застосування або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів; правові наслідки недійсності нікчемного правочину, які встановлені законом, не можуть змінюватися за домовленістю сторін; вимога про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину може бути пред'явлена будь-якою заінтересованою особою; суд може застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину з власної ініціативи). Сторона, яка скористалася тяжкою обставиною, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки і моральну шкоду, що завдані їй у зв'язку з вчиненням цього правочину).

Правові наслідки відмови від прийняття спадщини (ст. 1275 ЦК України). Якщо від прийняття спадщини відмовився один із спадкоємців за заповітом, частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших

спадкоємців за заповітом і розподіляється між ними порівну. Якщо від прийняття спадщини відмовився один із спадкоємців за законом з тієї черги, яка має право на спадкування, частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за законом тієї ж черги і розподіляється між ними порівну. Вказані положення не застосовуються, якщо спадкоємець відмовився від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця, а також коли заповідач підпризначив іншого спадкоємця. Якщо на спадкоємця за заповітом, який відмовився від прийняття спадщини, було покладено заповідальний відказ, обов'язок за заповідальним відказом переходить до інших спадкоємців за заповітом, які прийняли спадщину, і розподіляється між ними порівну. Відмова спадкоємця за заповітом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом.

3. Перехід права на прийняття спадщини. Відумерлість спадщини

Перехід права на прийняття спадщини (ст. 1276 ЦК України). Якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців (**спадкова трансмісія**). Право на прийняття спадщини у цьому випадку здійснюється на загальних підставах протягом строку, що залишився. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він подовжується до трьох місяців.

Відумерлість спадщини (ст. 1277 ЦК України). У разі: 1) відсутності спадкоємців за заповітом і за законом; 2) усунення їх від права на спадкування; 3) неприйняття ними спадщини; 4) відмови від її прийняття, орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходженням основної частини рухомого майна, **зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою.**

У разі якщо на об'єкті нерухомого майна на момент відкриття спадщини знаходиться рухоме майно, що входить до складу спадщини, таке рухоме майно переходить у власність територіальної громади, якій передано нерухоме майно.

Заява про визнання спадщини відумерлою **може також бути подана кредитором спадкодавця**, а якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення – **власниками або користувачами суміжних земельних ділянок**. У такому разі суд залучає до розгляду справи органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини. Особи, які мають право або зобов'язані подати заяву про визнання спадщини відумерлою, мають право на одержання із Спадкового реєстру інформації про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину.

Заява про визнання спадщини відумерлою **подається після спливу одного року з часу відкриття спадщини.**

Спадщина, визнана судом відумерлою, **переходить у власність територіальної громади** за місцезнаходженням нерухомого майна, а за

відсутності нерухомого майна – місцезнаходженням основної частини рухомого майна.

Територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, **зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця**, що заявлені відповідно до ст. 1231 ЦК України (нагадаємо, що до спадкоємця переходять обов'язки: а) відшкодування майнової шкоди (збитків), які була завдані спадкодавцем; б) відшкодування моральної шкоди, завданої спадкодавцем, яке було присуджено судом зі спадкодавця за його життя; в) сплатити неустойку (штраф, пеню), яка була присуджена судом кредиторів із спадкодавця за життя спадкодавця. Майнова та моральна шкода, яка була завдана спадкодавцем, відшкодовується спадкоємцями у межах вартості рухомого чи нерухомого майна, яке було одержане ними у спадщину. За позовом спадкоємця суд може зменшити розмір неустойки (штрафу, пені), розмір відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди, якщо вони є непропорційно великими порівняно з вартістю рухомого чи нерухомого майна, яке було одержане ним у спадщину). Якщо власниками відумерлого майна стали декілька територіальних громад, вимоги кредиторів спадкодавця задовольняються територіальними громадами пропорційно до вартості відумерлого майна, набутого у власність кожною з них. Спадщина, не прийнята спадкоємцями, охороняється до визнання її відумерлою відповідно до ст. 1283 ЦК України.

4. Поділ та перерозподіл спадщини

Поділ спадщини між спадкоємцями (ст. 1278 ЦК України). Частки кожного спадкоємця у спадщині є рівними, якщо спадкодавець у заповіті сам не розподілив спадщину між ними. Кожен із спадкоємців має право на виділ його частки в натурі.

Переважне право окремих спадкоємців на виділ їм спадкового майна в натурі (ст. 1279 ЦК України). Спадкоємці, які **протягом не менш як одного року до часу відкриття спадщини проживали разом із спадкодавцем однією сім'єю**, мають переважне право перед іншими спадкоємцями на виділ їм у натурі предметів звичайної домашньої обстановки та вжитку в розмірі частки у спадщині, яка їм належить. Спадкоємці, які разом із спадкодавцем були співвласниками майна, мають переважне право перед іншими спадкоємцями на виділ їм у натурі цього майна, у межах їхньої частки у спадщині, якщо це не порушує інтересів інших спадкоємців, що мають істотне значення.

Перерозподіл спадщини (ст. 1280 ЦК України). Якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці (нагадаємо, що за письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини; за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для

подання ним заяви про прийняття спадщини), вона підлягає перерозподілу між ними. Такі спадкоємці мають право вимагати передання їм у натурі частини майна, яке збереглося, або сплати грошової компенсації. Якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі його продажу спадкоємець має право на грошову компенсацію.

Пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців (ст. 1281 ЦК України). Спадкоємці зобов'язані повідомити кредитора спадкодавця про відкриття спадщини, якщо їм відомо про його борги, **та/або якщо вони спадкують майно, обтяжене правами третіх осіб.**

Кредиторові спадкодавця належить пред'явити свої вимоги до спадкоємця, який прийняв спадщину, **не пізніше шести місяців** з дня одержання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину на все або частину спадкового майна незалежно від настання строку вимоги (раніше було протягом шести місяців від дня, коли він дізнався або міг дізнатися про відкриття спадщини).

Якщо кредитор спадкодавця не знав і не міг знати про прийняття спадщини або про одержання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину (раніше було – про відкриття спадщини), він має право пред'явити свої вимоги до спадкоємця, який прийняв спадщину, протягом шести місяців з дня, коли він дізнався про прийняття спадщини або про одержання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину (раніше було – протягом одного року від настання строку вимоги). Кредитор спадкодавця, який не пред'явив вимоги до спадкоємців у вказані вище строки, **позбавляється права вимоги.**

Обов'язок спадкоємців задовольнити вимоги кредитора (ст. 1282 ЦК України). Спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, **але в межах вартості майна, одержаного у спадщину.** Кожен із спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора **особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині.** Вимоги кредитора спадкоємці зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями та кредитором інше не встановлено. **У разі відмови від одноразового платежу** суд за позовом кредитора звертає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

5. Охорона спадкового майна. Управління спадщиною

Питання охорони спадкового майна регулюють ст.ст. 1283, 1284 ЦК України, Глава 9 «Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна» Розділу II «Порядок вчинення окремих видів нотаріальних дій» Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5, підрозділ 2 «Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна» Розділу III «Правила вчинення окремих видів нотаріальних дій» Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 р. №3306/5. Відповідно до положень ст. 1283

ЦК України, охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця з метою збереження його до прийняття спадщини спадкоємцями або набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою. Нотаріус або в сільських населених пунктах – уповноважена на це посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини за заявою спадкоємців або за повідомленням підприємств, установ, організацій, громадян, або на підставі рішення суду про оголошення фізичної особи померлою чи за своєю власною ініціативою вживає заходів до охорони спадкового майна. Охорона спадкового майна **триває до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини, або набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою.** Особи або органи, що вживають заходів з охорони спадкового майна, мають право укладати договори з третіми особами, спрямовані на забезпечення охорони спадкового майна. Витрати на охорону спадкового майна відшкодовуються спадкоємцями відповідно до їхньої частки у спадщині, а у разі визнання спадщини відумерлою – органом місцевого самоврядування, який від імені територіальної громади здійснює право власності щодо спадщини, яку визнано відумерлою.

Відповідно до положень ст. 1284 ЦК України «Охорона спадкового майна виконавцем заповіту», якщо спадкування здійснюється не лише за заповітом, а й за законом, виконавець заповіту, якого призначив спадкодавець, вживає заходів щодо охорони всієї спадщини. Спадкоємці за законом мають право призначити іншу особу, яка вживатиме заходів щодо охорони частини спадщини, що спадкується за законом.

Відповідно до положень Глави 9 «Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна» Розділу II «Порядок вчинення окремих видів нотаріальних дій» Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця з метою збереження його до прийняття спадщини спадкоємцями. Охорона спадкового майна триває до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини. Нотаріус за місцем відкриття спадщини за заявою заінтересованих осіб або з власної ініціативи вживає заходів щодо охорони спадкового майна. Заходи щодо охорони спадкового майна вживаються зазначеним нотаріусом або нотаріусом за місцезнаходженням майна, якому нотаріус, який веде спадкову справу, надіслав доручення.

Підготовчі дії нотаріуса перед вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна. Заява про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна реєструється в Книзі обліку заяв про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна та встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або над майном фізичної особи, місцеперебування якої невідоме. **Перед вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна нотаріус вчиняє низку дій, які забезпечують повну охорону цього майна, а саме:**

- ✓ визначає місце відкриття спадщини, наявність спадкового майна, його склад та місцезнаходження;
- ✓ перевіряє наявність спадкової справи за даними Спадкового реєстру. Якщо спадкова справа не заведена, нотаріус реєструє заяву про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна також і в Книзі обліку і реєстрації спадкових справ, заводить спадкову справу і реєструє її у Спадковому реєстрі;
- ✓ з'ясовує, чи були вжиті попередні заходи щодо збереження спадкового майна. Якщо такі заходи були вжиті – то ким, коли і як (чи було приміщення опечатано, де знаходяться ключі від цього приміщення тощо);
- ✓ повідомляє про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме. Нотаріус може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення у пресі;
- ✓ про проведення опису майна спадкодавця нотаріус повідомляє житлово-експлуатаційні органи, а в разі необхідності – органи внутрішніх справ та інших заінтересованих осіб (кредитора);
- ✓ якщо є підстави вважати, що спадщина може бути визнана відумерлою, нотаріус повинен повідомити відповідний орган місцевого самоврядування;
- ✓ вживає заходів для залучення до участі в проведенні опису майна свідків (не менше двох). Свідками можуть бути будь-які незаінтересовані особи з повною цивільною дієздатністю.

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом після отримання документів, що підтверджують факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів.

Опис спадкового майна. Опис спадкового майна проводиться за участю заінтересованих осіб (за бажанням) і **не менше ніж двох свідків**. Присутність виконавця заповіту при здійсненні опису спадкового майна є обов'язковою. **В акті опису мають бути зазначені:**

- ✓ дата та час складання акта опису, а також прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який проводить опис;
- ✓ найменування державної нотаріальної контори або нотаріального округу, в якому зареєстрований приватний нотаріус;
- ✓ дата одержання заяви про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна (повідомлення про орієнтовний склад спадкового майна) або доручення нотаріуса, яким заведено спадкову справу, про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна;
- ✓ прізвище, ім'я, по батькові, адреса, а в необхідних випадках – місце роботи та посади осіб, які беруть участь в описі;
- ✓ прізвище, ім'я, по батькові спадкодавця, дата його смерті, місце відкриття спадщини та місцезнаходження спадкового майна;
- ✓ відомості про спадкоємців;
- ✓ відомості про те, чи було опечатано приміщення до прибуття нотаріуса і ким, стан пломб та печаток, якщо приміщення опечатано;

✓ опис спадкового майна з детальною характеристикою кожної речі окремо (колір, вага, номінал, розмір, сорт, марка, рік випуску, а для іноземної валюти – купюра, її номінал, вартість за курсом Національного банку України тощо) та визначення їх вартості з урахуванням відсотка зносу.

У разі незгоди з оцінкою спадкоємці вправі запросити спеціаліста-експерта або оцінювача. Оплата праці спеціалістів (експертів, оцінювачів) здійснюється спадкоємцями.

На кожній сторінці акта опису підводиться підсумок кількості речей (предметів) та їх вартості, а після закінчення опису – загальний підсумок кількості речей (предметів) і їх вартості.

До акта опису включається все майно, яке є в будинку (квартирі) померлого.

Заяви сусідів та інших осіб про належність їм окремих речей заносяться до акта опису, а заінтересованим особам роз'яснюється порядок звернення до суду з позовом про виключення цього майна з акта опису.

Якщо проведення опису переривається або продовжується кілька днів, приміщення кожний раз опечатується нотаріусом. В акті опису робиться запис про причини і час припинення опису і його відновлення, а також про стан пломб і печаток при наступному розпечатуванні приміщення.

У кінці акта опису зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, рік народження охоронця, якому передано на зберігання майно, найменування документа, який посвідчує його особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала документ, місце проживання цієї особи.

Акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках.

Усі примірники підписуються нотаріусом, заінтересованими особами, свідками та охоронцем, якому передано на зберігання спадкове майно.

Один примірник акта опису видається охоронцю спадкового майна.

Призначення охоронця спадкового майна. Охоронцем спадкового майна може бути призначено осіб з числа спадкоємців, опікунів над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місцеперебування яких невідоме, або інших осіб, визначених спадкоємцями. За наявності виконавця заповіту він призначається охоронцем усього спадкового майна, як заповіданого, так і не заповіданого. За бажанням спадкоємців за законом у разі наявності виконавця заповіту нотаріус може призначити охоронцем майна, що спадкується за законом, із числа інших осіб. Нотаріус попереджає охоронця та інших осіб, яким передано на зберігання спадкове майно, про кримінальну відповідальність у разі розтрати або його приховування, а також про матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду.

Передача на зберігання окремих видів спадкового майна. Виявлені під час опису вибухові речовини і вибухові засоби, боєприпаси, зброя (холодна, вогнепальна, пневматична), спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії передаються нотаріусом за окремим описом до органу внутрішніх справ.

Якщо під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна нотаріусом виявлені **грошові суми (цінні папери)**, що залишилися після померлого, вони вносяться на відповідні рахунки для обліку депозитних сум нотаріуса чи до банківської установи, про що виписується відповідна квитанція. Квитанція підшивається до спадкової справи.

Зберігання спадкового майна в депозиті нотаріуса чи банківської установи здійснюється за рахунок спадкоємців.

Якщо під час опису виявлені **золото, платина, срібло, метали іридієво-платинової групи у будь-якому вигляді, іноземна валюта і виражені в іноземній валюті або монетарних металах платіжні документи, вироби із срібла, монетарних металів, дорогоцінного каміння, а також дорогоцінне каміння і перли**, вони здаються до банківської установи на зберігання за окремим описом. Перед тим як передати зазначені цінності на зберігання до установи банку, нотаріус реєструє їх у Книзі обліку цінностей при вжитті заходів щодо охорони спадкового майна.

Ордени, медалі, нагрудні знаки, а також документи про нагородження за наявності спадкоємців залишаються у сім'ї спадкодавця. За згодою спадкоємців державні нагороди можуть бути передані на тимчасове або постійне зберігання до музеїв. Державні нагороди передаються музеям на підставі рішення Комісії державних нагород та геральдики при Президентові України за наявності відповідного клопотання музейного закладу. Передані до музеїв на постійне зберігання державні нагороди спадкоємцям померлого не повертаються. У разі відсутності спадкоємців державні нагороди і документи про нагородження передаються на зберігання державі (ст. 18 Закону України «Про державні нагороди України»).

Цінні рукописи, літературні твори, листи тощо, що мають історичне та наукове значення, включаються до акта опису та передаються на зберігання спадкоємцям. Якщо спадкоємців немає, нотаріус передає документи на зберігання за окремим описом до відповідних організацій (інститут, музей тощо) у порядку, передбаченому чинним законодавством.

При виявленні у складі спадкового майна **об'єктів, які перебувають на державному обліку як пам'ятки історії і культури**, нотаріус повідомляє про це відповідні органи охорони пам'яток історії та культури.

Ощадні книжки, заставні на речі спадкодавця, що знаходяться в ломбарді тощо, передаються на зберігання спадкоємцям, а якщо спадкоємців немає – зберігаються у нотаріуса.

Передача речей, що не мають цінності у зв'язку зі зносом. Якщо під час опису спадкового майна виявляться речі, які у зв'язку зі зносом не мають ніякої цінності, нотаріус за згодою спадкоємців або фінансового органу, якщо опис проводиться без участі спадкоємців, не включає до акта опису такі речі, а за окремим описом передає їх для знищення або на заготівельну базу утильсировини.

Передача на зберігання продуктів харчування. Якщо серед спадкового майна виявляться продукти харчування, нотаріус передає їх спадкоємцям.

Якщо опис проводиться без участі спадкоємців, продукти харчування довгострокового терміну зберігання передаються відповідним організаціям для реалізації. Передавання проводиться за окремим актом, який підписує, крім нотаріуса та свідків, спадкоємець або представник організації, яким передані продукти харчування.

Дії нотаріуса у випадку неможливості вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. Якщо вжити заходів до охорони спадкового майна неможливо (спадкоємці або інші особи, які проживали зі спадкодавцем, заперечують проти опису, не пред'являють майно для опису, майно вивезене тощо), нотаріус складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб, а в необхідних випадках – фінансовий орган або прокурора.

Управління спадщиною. Основні питання управління спадщиною врегульовано у ст. 1285 ЦК України. Якщо у складі спадщини є майно, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – відповідний орган місцевого самоврядування, у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту укладають договір на управління спадщиною з іншою особою. У разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту особою, яка управляє спадщиною, до складу якої входить земельна ділянка, є сільська, селищна, міська рада за місцезнаходженням такої земельної ділянки. Особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини. Особа, яка управляє спадщиною, має право на плату за виконання своїх повноважень.

Підрозділ 9 Глава 9 Розділу II «Порядок вчинення окремих видів нотаріальних дій» Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України регулює питання **укладання договору на управління спадщиною**. Так, якщо під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна з'ясується, що у складі спадщини є майно, що потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних та юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту на підставі заяви заінтересованої особи укладає договір на управління спадщиною з цією особою. Договір на управління спадщиною укладається нотаріусом з дотриманням вимог ч. 2 ст. 212 ЦК України. Текст договору викладається без застосування спеціальних бланків нотаріальних документів згідно з актом опису спадкового майна, який є невід'ємною частиною договору (перелік цього майна може викладатися в тексті договору). Договір на управління спадщиною не реєструється в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій. Інформація про укладення договору на управління спадщиною заноситься до Книги обліку договорів на управління спадщиною. При укладанні зазначеного договору нотаріус зобов'язаний пересвідчитись у тому, що це майно було власністю спадкодавця на момент відкриття спадщини, про що зазначається в тексті договору з посиланням на реквізити відповідного документа (за наявності).

Припинення дії договору на управління спадщиною. У разі надходження до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяви про прийняття спадщини нотаріус повідомляє особу, з якою укладений договір на управління спадщиною, про припинення дії договору. У разі відсутності спадкоємців за законом і за заповітом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття спадщини ніким із спадкоємців, а також відмови від її прийняття укладений договір на управління спадщиною діє до ухвалення судом рішення про визнання спадщини відумерлою.

Виключення спадкового майна з акта опису. У разі одержання нотаріусом рішення суду про виключення майна з акта опису спадкового майна на цьому акті робиться спеціальний напис, у якому зазначаються реквізити цього рішення, на підставі якого майно вилучено з акта опису, перелік вилучених предметів. Напис скріплюється підписом та печаткою нотаріуса. Копія рішення суду додається до матеріалів спадкової справи.

Строк, протягом якого триває охорона спадкового майна. Охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято – до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини. Охорона спадкового майна може тривати після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до нотаріуса надійде заява про згоду на прийняття спадщини від осіб, для яких право спадкування виникає у разі неприйняття спадщини іншими спадкоємцями, на підставі ч. 3 ст. 1270 ЦК України і якщо до спливу встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини залишилось менше трьох місяців.

Припинення заходів щодо охорони спадкового майна. Заходи щодо охорони спадкового майна припиняє нотаріус, який їх вживав. Якщо місце відкриття спадщини і місце вжиття заходів до охорони спадкового майна різні, про припинення охорони спадкового майна попередньо повідомляється нотаріус за місцем відкриття спадщини. Про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців та виконавця заповіту. З припиненням заходів до охорони спадкового майна повноваження виконавця заповіту тривають до повного здійснення волі спадкодавця, яка виражена в заповіті.

Отже, ви ознайомились із загальними положеннями про прийняття спадщини; з порядком подання заяви про прийняття спадщини; з'ясували особливості початку, обчислення та закінчення строків для прийняття спадщини; особливості прийняття заповідального відказу; ознайомились з наслідками пропущення строку для прийняття спадщини; знаєте тепер зміст права на відмову від прийняття спадщини (загальне та на користь інших осіб), підстави визнання судом недійсною відмови від прийняття спадщини та цілий ряд інших питань, пов'язаних із прийняттям спадщини.

Питання для перевірки засвоєння матеріалу:

1. Який порядок подання заяви про прийняття спадщини встановлює ЦК України?
2. Охарактеризуйте особливості початку, обчислення та закінчення строків для прийняття спадщини.
3. Охарактеризуйте особливості прийняття заповідального відказу.
4. Які наслідки пропущення строку для прийняття спадщини встановлює ЦК України?
5. Охарактеризуйте зміст права на відмову від прийняття спадщини.
6. Охарактеризуйте підстави визнання судом недійсною відмови від прийняття спадщини.
7. Які правові наслідки відмови від прийняття спадщини встановлює ЦК України?
8. В яких випадках відбувається перехід права на прийняття спадщини?
9. Охарактеризуйте поняття «відумерла спадщина».
10. Який порядок поділу спадщини між спадкоємцями встановлює ЦК України?
11. Поясніть, у чому полягає переважне право окремих спадкоємців на виділ їм спадкового майна в натурі.
12. Охарактеризуйте випадки, в яких може здійснюватися перерозподіл спадщини.
13. Охарактеризуйте право на пред'явлення своїх вимог до спадкоємців кредиторами спадкодавця.
14. Охарактеризуйте обов'язок спадкоємців задовольнити вимоги кредитора.
15. Розкрийте особливості здійснення охорони спадкового майна.
16. Розкрийте особливості здійснення управління спадщиною.